

або трохи пізніше. Саме це обумовило появу – від малюнку до пробного ордена Сталіна у квітні 53-го.

На кінець війни в орденській системі СРСР⁷ функціонували такі нагороди для захисників Вітчизни – військових: орден Красного Знамени⁸ (заснований 1 серпня 1924 р.); орден Красной Звезды (6 квітня 1930 р.) – це відзнаки довоєнного часу прийняття. Ордени, засновані під час Великої Вітчизняної війни: орден Отечественной войны (I і II ступеня, 20 травня 1942 р.); ордені Суворова і Кутузова (обидва мали I, II, III ступені – 29 липня 1942 р.); Александра Невского (29 липня 1942 р.); Богдана Хмельницького (I, II, III ступенів, єдиний з орденів СРСР із написом українською мовою – 10 жовтня 1943 р.). Пізніше, як вже згадувалось, засновано орден «Победа» і орден Слави (I, II, III ступеня – 8 листопада 1943 р.). Два офіцерські ордена – вищий – орден Ушакова (I і II ступеня) і орден Нахимова (обидва засновані 3 березня 1944 р.). Два останні ордена надзвичайно рідкісні й визнані фалеристами одними з найкращих у світовій фалеристичній практиці. За час війни цими нагородами удостоєно тільки десятки осіб: Ушакова I ступеня – 47 чоловік; II ступеня – 182; орденом Нахимова – I ступеня – 80 чоловік, орденом II ступеня – 460 осіб. Отже, як бачимо, цілком вірогідно, що саме в роки війни розробники орденів хотіли заснувати й орден Сталіна, як високу нагороду.

¹ Подібні кульки на кінцях-променях (зубцях) можна бачити на Туніському Ордені Слави, або на дизайні зразка посольського ордену «Виртуті мілітарі».

² Див.: Мініатюра. – 1999. – № 21. – С. 10.

³ Добровольская М. Орден Сталина // Там само. – № 22. – С. 9.

⁴ Він помер у тому ж 1953 р.

⁵ Мова йде про заснування ордена Слави (I, II, III ступенів) та Ордену «Победа», заснованих 8 листопада 1943 р. // См.: Великая Отече-

ственная война 1941 – 1945: Энциклопедия. – М., 1985. – С. 513 – 514.

⁶ Добровольская М. Вказана праця – С. 9.

⁷ Нагороди захисників Вітчизни // Безсмертя: книга пам'яті України 1941 – 1945. – К., 2000. – С. 679 – 700; Дуров В. Ордена СССР // Советская Военная Энциклопедия. – М., 1978. – Т. 6. – С. 104 – 106; Его же. Русские и советские боевые награды. – М., 1990.

⁸ Вважаємо, що при згадуванні в друкованих працях, статтях відповідних нагород потрібно давати їх назву тією мовою, якою орден названо. Назва перекладається тільки у випадку, коли потрібно розтлумачити зміст окремого поняття: наприклад, «Virtuti militari» – орден «Військових заслуг», або «Алтын Ай» («Золотий місяць») – зірка медалі до звання Героя Туркменістану тощо). На всіх орденах за часів СРСР, крім Богдана Хмельницького, написи виконано російською мовою. Перекладати назви орденів – то нонсенс.

Ярослава Іщенко

НАГОРОДНА СИСТЕМА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Державні нагороди Росії є вищою формою заохочення громадян та відзначення за видатні заслуги перед державаою в економіці, науці, культурі, мистецтві, захисті Росії, у державному будівництві, вихованні, освіті, охороні здоров'я, життя і прав громадян, у благодійницькій діяльності та ін. сферах прояву заслуг. Державними нагородами Російської Федерації є: звання Герой Російської Федерації, ордени, медалі, знаки відзнаки Російської Федерації; почесні звання. Президент Росії видає укази про заснування державних нагород, про нагородження ними, а також вручає їх. В Росії утворена Служба Державних нагород для забезпечення конституційних повноважень глави держави й проведення єдиної політики у цій галузі.; Існує і спеціальна Комісія по державних наго-

родах при Президентові Російської Федерації. За дорученням Президента, від його імені нагороди вручають керівники федеральних органів державної влади та суб'єктів Федерації, повноважні представники Президента. Повторне нагородження однойменними нагородами не відбувається, крім нагород, що мають ступені.

Ордени, медалі, знаки відзнаки та посвідчення до них мають номери. Нагрудні знаки до почесних звань, ювілейні медалі не нумерують. Ордени та медалі, у яких є колодки, а також знаки відзнаки носяться на лівій стороні грудей. Ордени, що не мають колодки, – на правій, в разі, коли інше не передбачено їх статутом.

Нагрудні знаки до почесних звань носять на правій стороні грудей і розміщуються нижче орденів. Нагороджені можуть носити орденські стрічки та стрічки до медалей на планках. Це стосується й нагород СРСР.

Перші нагороди Росії засновувались Законами Російської Федерації, які підписував Президент. Вводились вони у чинність постановами Верховної Ради Російської Федерації у період з березня 1992 по жовтень 1993 р. Пізніше всі нагороди засновувались і вводились в дію Указом Президента, оскільки Закон про державні нагороди ні Верховною Радою, ні Державною Думою не приймався (на кін. 2000 р.). Через це нагороди Росії мають два рівні: на рівні Закону Російської Федерації та указів Президента РФ. Верховна Рада до жовтня 1993 р. заснувала й ввела три нагороди: звання Героя Російської Федерації із знаком особливої відзнаки – медаллю «Золотая Звезда», медаль «Защитнику свободной России», ювілейну медаль «50 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.» Інші сучасні нагороди Росії мають рівень президентських указів.

Початок покладено Указом Президента РФ 2. 03. 1994 № 442, коли засновано: орден «За заслуги перед Отечеством», орден Мужества, орден «За военные заслуги», орден Почета, орден Дружбы, медаль «За отвагу», медаль «За спасение погибавших», медаль Суворова, медаль Ушакова, медаль Нестерова, медаль «За отличие при охране государственной границы», медаль «За отличие при охране общественного порядка», знак відзначення

«За безупречную службу». Пізнішими указами засновано орден Жукова, медаль Жукова, медаль «300 лет Российскому флоту». На честь 850-річчя Москви засновано медаль, положення і опис якої ще не опубліковано.

За відсутністю Закону про Державні нагороди РФ Президентом РФ затверджено «Положення про державні нагороди Російської Федерації» 1. 04. 1995.

Звання «Герой Российской Федерации» і встановлення знаку особливого відзначення – медалі «Золотая Звезда» запроваджено Законом Російської Федерації від 20 березня 1992 р. Постановою Верховної Ради від 20 березня 1992 р. закон вступив у силу з моменту публікації. Звання Героя присвоюється Президентом Росії визначеним особам за заслуги перед державою і народом, пов'язаними із здійсненням героїчного вчинку. Нагородженим вручають знак особливого відзначення – медаль «Золота Звезда», «Грамоту» про присвоєння звання. Медаль носять на лівому боці грудей над всіма іншими орденами і медалями. Медаль виготовляють із золота (вага 21,5 г), вона являє собою п'ятикінцеву зірку з двогранними променями на лицьовому боці; на звороті медалі є напис: «Герой России», над нею – порядковий номер медалі. Медаль носять на металевій визолоченій колодці, внутрішня сторона якої обтягнута муаровою трьохколірною стрічкою у відповідності до кольору Державного прапора Російської Федерації.

Відаючи данину трьохсотлітній історії існування ордена Святого апостола Андрія Первозваного – вищого ордену в нагородній системі держави в минулому та з метою вдосконалення системи державних нагород Російської Федерації Президент Росії Б. Єльцин своїм указом № 757 від 1 липня 1998 р. встановив вищу державну нагороду Російської Федерації – Орден Святого апостола Андрія Первозваного, яким передбачено, згідно Статуту ордена, нагороджувати видатних державних та громадських діячів Росії за найвизначніші заслуги, які сприяють процвітанню, величчю й славі Вітчизни. Орденом передбачено також нагороджувати глав та керівників зарубіжних країн за заслуги перед Росією. Знак ордена носять на орденському ланцюгу (на урочистостях) або на плечовій стрічці (через праве плече). Зірка Ордена Святого апостола

Андрія Первозваного розміщується на лівому боці грудей, ліворуч від орденів, нижче орденських колодок. У разі, коли носять стрічку ордену на планці, тоді її розміщують вище інших орденських стрічок.

Орден «За заслуги перед Отечеством» нагороджуються громадяни за особливі заслуги перед народом, пов'язані з розвитком російської державності, досягнення в праці, за зміцнення миру, дружби між народами, значний внесок в справу захисту Вітчизни. Має 4 ступеня: I і II ступінь – мають знак і зірку, III і IV – тільки знак. I ступінь з орденським ланцюгом є символом президентської влади й накладається на Президента РФ, як голову держави. Особи, яких представлено до ордену IV ступеня, повинні бути нагороджені до того медаллю «За заслуги перед Отечеством» I ступеня. За особливо видатні заслуги перед державою орденом без нагородження медаллю можуть бути нагороджені: Герої РФ, Герої СРСР, Герої Соціалістичної Праці, особи, нагороджені орденами, знаком відзнаки «За безупречну службу» та відзначені почесними званнями. Військовослужбовці, що відзначилися під час бойових дій, нагороджуються орденом із зображенням мечів. Знак ордену I ступеня кріпиться на плечовій стрічці, яку носять через праве плече. Зірку ордену I і II ступеня носять на лівій стороні грудей і розміщують ліворуч від орденів, нижче орденської колодки. Знак II і III ступенів носять на шийній стрічці; IV ступеня – на колодці на лівій стороні грудей перед іншими орденами і медалями. При наявності у нагородженого вищого ступеня ордену – нижчі ступені цього ордену і медаль не носять, за винятком орденів та медалей ордену із зображенням мечів. Знак I ступеня (виготовлений із золота) має форму чотирикінцевого рівнобічного хреста з розширеними кінцями, на лицьовому боці покритого рубіновою емаллю, по центру накладено зображення Державного герба Російської Федерації. На звороті по колу – девіз: «Польза, честь и слава», в центрі – рік заснування ордену – «1994», нижче – номер знака.

Зірка Ордену I ступеня кріпиться до стрічки (ширина 100 мм); орденський ланцюжок складається з 17 ланок із зображенням Державного герба РФ і круглих розеток з девізом ордену. Ланцюг

– із золота, срібла, емалі. Зірка срібна восьмипроменева, по центру має срібний медальйон з рельєфним визолоченим зображенням Державного герба Російської Федерації. Навколо його – на червоному емалевому полі з срібною окайкою – девіз ордену: «Польза, честь и слава» і лаврові гілки. II ступінь: знак той самий, із срібла з позолотою, носять на шийній стрічці (45 мм). Зірка – срібна. Знак III ступеня – срібний визолочений, носять на шийній стрічці (24 мм). IV ступінь – знак срібний з позолотою кріпиться при допомозі вушка і кільця до п'ятикутної колодки, обтягнутою стрічкою (24 мм). До знаків ордену нагородженим військовослужбовцям до кільця між колодкою і хрестом приєднують два схрещених визолочених мечів. Орден Жукова заснований 9 травня 1994 одночасно із медаллю Жукова. Орденом нагороджують військових вищого командного складу армії, які відзначилися в роки ВВВ 1941-45 рр. Орден являє собою чотирикутну з овальними сторонами (боками) срібну основу з рельєфними штралями і чотирма щитами, що виступають за тло, і розміщеними у вигляді рівнокінцевого хреста. Щити срібні, з позолотою, покриті рубіновою емаллю. По центру ордену – срібний медальйон, вкритий блакитною емаллю. У верхній його частині – по колу – визолочений напис «Георгий Жуков». На медальйоні – срібне визолочене рельєфне погруддя Жукова, оточене знизу лавровою та дубовою гілками. Стрічка ордену – шовкова муарова, по краях 2 смуги золотого кольору, у центрі: біла, синя, червона (6 і 4, 4, 4 мм кожна).

Орденом Мужества нагороджують за самовідданий вчинок, мужність, відвагу при спасінні людей, охороні громадського порядку, в боротьбі із злочинністю, під час стихійних лих, пожеж, катастроф, надзвичайних обставин, здійснені при виконанні військового, громадянського і службового обов'язків в умовах, де був ризик для життя. Знак ордену розміщують після ордену «За заслуги перед Отчизной» IV ступеня. Форма знака ордену Мужества (із срібла) – рівнобічний хрест із закругленими кінцями, рельєфним бортиком по краю і рельєфними променями, що йдуть від центру, де розміщено рельєфне зображення Державного герба РФ. На звороті – рельєфний напис «Мужество» (стилізованими літерами) і номер ордену. За допомогою вушка і кільця

знак кріпиться до п'ятикутної колодки, обтягнутої шовковою муаровою стрічкою червоного кольору з білими смужками вздовж краю (24 і 2 мм).

Орденом «За военные заслуги» нагороджують військовослужбовців, він – багатофункціональний, носять його після Ордена Мужества. Виготовляють знак ордена із срібла з емаллю. Він являє собою восьмикінцеву зірку. Діагональні промені утворюють п'ятикутники, покриті емаллю кольорів Державного прапора РФ. На центральному медальйоні по колу розміщено вінок з дубових і лаврових гілок і рельєфний напис «За военные заслуги». В центрі рельєфу є зображення Державного герба РФ. На звороті знака – номер. Знак кріпиться за допомогою вушка і кільця до п'ятикутної колодки, обтягнутої шовковою муаровою стрічкою синього кольору з червоною смужкою по центру між двох тонких білих смужок (24, червона – 5, білі – 2 мм).

Орденом Почета нагороджуються громадяни за високі досягнення в державній, виробничій, науково-дослідній, соціально-культурній, суспільній та благодійницькій діяльності. Носять орден на лівому боці грудей, при наявності інших нагород – після ордену «За военные заслуги». Знак ордена, виготовлений з срібла і емалі, являє собою восьмикінцевий хрест. В центрі – круглий медальйон, вкритий білою емаллю, із об'ємним зображенням Державного герба РФ, оточеного лавровим вінком. На звороті – номер. Орден кріпиться до п'ятикутної колодки, обтягнутої шовковою муаровою стрічкою синього кольору з білою поздовжньою смугою (24 мм, біла 2,5 мм, від краю – 5 мм).

Орден Дружбы призначено для нагородження громадян за внесок у зміцнення дружби і співробітництва націй і народностей, високі трудові досягнення в розвитку економіки Росії, особливо плідну діяльність в розвитку науки, зближення і взаємозбагачення націй і народностей, зміцнення миру і дружніх відносин між державами. Носять на грудях після ордена Почета. Знак із срібла з емаллю має форму п'ятикінцевої зірки, утвореної з розбіжних золотих променів. У центрі – накладне зображення земної кулі, окремі деталі якого вкриті кольоровою емаллю, його обрамлює вінок з лавролисту, покритий зеленою емаллю. На вінку – червоні

цятки. На звороті знаку – рельєфний напис «Мир и дружба» та номер. Знак кріпиться до п'ятикутної колодки, вкритої шовковою муаровою стрічкою зеленого кольору з блакитними смужками по боках (24 і 6 мм).

У серпні 2000 р. Президент РФ В. Путін з метою удосконалення системи державних нагород РФ Указом № 1462 заснував Орден Святого Георгія, що став відтепер вищою нагородою РФ. Орден – 4 ступенів. Ордени I і II ступеня мають знак і зірку, III і IV – тільки знак. Вищий ступінь – I, нагородження проводиться від нижчого ступеня до вищого. Знак I ступеня носять на плечовій стрічці, що проходить через праве плече. Зірки I і II ступенів розміщують на лівій стороні грудей ліворуч від орденів, нижче орденських колодок, під зіркою ордена Св. апостола Андрея Первозванного. Знак ордена Св. Георгія II і III ступенів носять на шийній стрічці поверх ордена «За заслуги перед Отечеством». Знак ордена Св. Георгія IV ступеня носять на колодці на лівій стороні грудей перед всіма іншими орденами та медалями. Нагороджені носять всі знаки ступенів ордена. При носінні ордена Св. Андрея Первозванного на плечовій стрічці знак ордена Св. Георгія I ступеня не носить. Прізвища, імена і по-батькові нагороджених заносяться для увічнення на мармурові дошки в Георгіївському залі Великого Кремлівського палацу в м. Москва. Знак ордена I ступеня із золота, являє собою прямий рівнокінцевий хрест з розширеними кінцями, з обох боків вкритих білою емаллю. По краях хреста – вузька опукла окайка (рант). У центрі – круглий медальйон з опуклою позолоченою каймою. Лицьовий бік медальйона вкритий червоною емаллю із зображенням Святого Георгія в латах (в обладунку) сріблястого кольору, у плащі й шоломі, на білому коні. Плащ і шолом у вершника, сидло і зброя у коня золотого кольору. Вершник обернений праворуч і вражає списом золотистого кольору чорного змія. Зворотній бік медальйону вкритий білою емаллю із зображенням вензеля ордена із чорних переплетених літер «СГ». На нижньому кінці хреста – номер знака. Вгорі хреста – вушко для кріплення до стрічки (100 мм) – шовкової, муарової, із рівношироких 3 чорних і 2 оранжевих смуг, що чергуються. Зірка ордена – чотирипроменева, із срібла з по-

олотою. У центрі її – круглий позолочений медальйон з опуклою аймою і вензелем з чорних переплєтених літер «СГ». Навколо його, по колу, на чорному металевому тлі з позолоченою окайною – девіз ордену «За службу и храбрость». У верхній частині, між словами, розміщена позолочена корона. Зірка кріпиться до ґядгу. Зірка до знаку ордену II ступеня – подібна до попередніх. Орден – із срібла з позолотою, кріпиться до стрічки (45 мм), III ступеня – знак той самий, кріпиться до стрічки (24 мм). IV ступеня – хрест із срібла. На звороті у нижній частині напис «IV степень».

Знаком відзнаки – Георгіївський хрест – нагороджуються військовослужбовці із числа солдатів, матросів, сержантів, старшин, прапорщиків, мічманів, молодших офіцерів за подвиги і відзначення в боях по захисту Росії. Георгіївський хрест має 4 ступеня, вищою вважається перший, нагородження відбувається поступово. Носиться на лівій стороні грудей і розміщується ліворуч від орденів, перед медалями. Знак являє собою рівнобічний хрест із розширеними кінцями із срібла з позолотою. У центрі – круглий медальйон, по краях хреста й медальйона – вузький опуклий рант, на лицьовому боці медальйона – рельєфне зображення Св. Георгія, звернене у правий бік, який вражає (разить) списом змія. На звороті медальйону – рельєфний вензель ордену Св. Георгія з переплєтених літер «СГ». На звороті хреста, на його поперечних кінцях, нанесено порядковий номер. На нижньому кінці хреста – напис «I-я степень» і т.д. Хрест за допомогою вушка і кільця кріпиться до прямокутної колодки, обтягнутої шовковою, муаровою стрічкою з бантом кольорів ордену Св. Георгія (24 мм). При носінні стрічок без хрестів використовується планка. Орден Св. Георгія і Знак відзнаки – Георгіївський хрест, як вищі військові нагороди та бойові відзнаки має історичну традицію і бере витoki з затвердженого 26 листопада 1769 р. Ордену Св. Георгія із девізом «За службу и храбрость» (носився на чорно-оранжевій стрічці). За перші 100 років існування ним нагороджено: IV ступенем – 2239 осіб, III – 512; II – 100; I – тільки 25.

13 лютого 1807 р. засновано знак відзначення ордену для нижчих чинів – срібний хрест на Георгіївській стрічці («солдатський

Георгій»). 1856 р. – нагороду розділено на 4 ступені. Нагородженого всіма 4 хрестами – називали «Повним Георгіївським кавалером».

Серед медалей в РФ функціонують: медаль ордену «За заслуги перед Отечеством» (2 ступеня), медаль «За отвагу», «Защитнику свободной России», «За спасение погибающих», медаль Суворова, медаль Ушакова, медаль Нестерова, медаль «За отличие при охране государственной границы», медаль «За отличие при охране общественного порядка», ювілейна медаль «50 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941-45 гг.», медаль Жукова, ювілейна медаль «300 лет Российскому флоту». Серед знаків відзначення є знак «За безупречную службу», нагрудний знак до почесних звань РФ.

Указом від 1 березня 1995 р. затверджено перелік 53 почесних звань Російської Федерації, 25 січня 1996 р. Указом № 88 їх перелік поповнено ще одним. В основі назв звань – галузевий принцип. Нагородна система РФ постійно розвивається і поширюється. З квітня 1997 р. розпорядженням Президента РФ № 97-рп затверджена інструкція про порядок вручення орденів, медалей, знаків відзнаки, нагрудних знаків до почесних звань РФ з додатком зразків документів. Нагороди виконують передбачену їм роль морального стимулу.»¹

¹ Стаття написана на основі таких офіційних джерел:

Собрание актов Президента и Правительства Российской Федерации. – 1994. – № 10. – Ст. 775; Указ Президента Российской Федерации «О государственных наградах Российской Федерации», от 2 марта 1994 г. № 442; от 1 июня 1995 г. № 554; Указ Президента Российской Федерации № 757 от 1 июля 1998 г. «О восстановлении Ордена святого Андрея Первозванного»; Награды новой России: иллюстрированный альбом. – СПб., 1997; Сивова Н.А. Проблема соотношения государственных и ведомственных наград Российской Федерации. – М., 1999. – С. 4-5.